

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПАНІКИ ПІД ЧАС МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Характерною ознакою життя українського суспільства є високий рівень соціальної активності громадян, свідченням чого є велика кількість масових заходів.

Під час проведення заходів, що пов'язані з масовим скупченням громадян, завжди існує висока імовірність виникнення панічного натовпу, який характеризується надзвичайною суспільною небезпекою, особливо під час проведення масового заходу у закритому приміщенні чи споруді.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики діяльності правоохоронних органів свідчить, що правоохоронці багатьох країн не мають достатніх знань та навичок для попередження та припинення розвитку суспільно небезпечних, масовидних процесів, особливо панічних, під час проведення масових заходів.

Так, у листопаді 1998 р. у м. Червонограді Львівської області під час тисняви, що виникла після закінчення кіносеансу в кінотеатрі «Україна», загинуло четверо і поранено 20 чоловік. 30 травня 1999 р. у м. Мінську біля станції метро «Неміга» у панічному натовпі із глядачів концерту, які намагалися врятуватися від раптової зливи, в переході на станцію загинуло 54 особи і було понівечено більше 300 [4]. 31 серпня 2005 р., Ірак. На мосту через річку Тигр у Багдаді під час релігійної ходи виникла паніка, спровокована плітками про наявність у натовпі терористів-смертників. Загинуло більше 1030 осіб, 322 особи отримали поранення. Випадки виникнення паніки під час масових спортивних заходів на спортивних спорудах у СРСР налічують десятки епізодів та сотні людських жертв [7, с. 42]. Найбільш трагічною в цьому плані є паніка і давка, що виникли на стадіоні «Лужники» в 1982 р. після матчу між «Спартаком» і голландським «Хаарлемом», внаслідок якої загинуло більше 300 осіб, багатьох травмовано. В усіх наведених прикладах на місці подій були присутні співробітники міліції або поліції, але вплинути на панічні процеси, тим більше скерувати їх у позитивне русло, вони не змогли. Однією з головних причин такого результату є відсутність спеціальних знань і вмінь щодо управління натовпом та нейтралізації панічних настроїв.

Проблеми **охорони громадського порядку під час масових заходів**, постійно привертають увагу науковців та практиків-адміністративістів. Важливе місце в їх розробці займають дослідження О. М. Алояна, В. Т. Болотнікова, Б. М. Ємельянова, В. І. Егліта, М. В. Караханова, В. М. Кравцова, В. Є. Помаскіна. Проте в цих працях не враховуються закономірності впливу масовидної поведінки учасників масових заходів на стан громадсь-

кого порядку. Дослідження проблем масовидних явищ здійснюється в межах юридичної психології. Але сьогодні можна говорити лише про окремі, самостійні напрями **вивчення психологічних закономірностей прояву тих або інших форм масовидної поведінки**, без їх комплексного впровадження в правоохоронну діяльність. Ці напрями відображені в роботах вітчизняних науковців: щодо визначення психологічних феноменів і різновидів нагону – Г. П. Предвічний, С. К. Рошцін, В. В. Князев, А. П. Дербеньов; щодо аналізу причин і динаміки його формування й розвитку – В. І. Грачов, А. І. Казміренко, А. В. Сєрьогін; щодо характеристики механізмів впливу на учасників неорганізованого масовидного скупчення – Б. Ф. Поршнєв, Б. Д. Паригін, Г. М. Андрєєва, Г. С. Полозов, В. М. Куликов та інші.

У практичній діяльності органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів давно встановлений взаємозв'язок між виникненням масовидних форм поведінки серед учасників масових заходів і масовими порушеннями громадського порядку. Однак, як відмічено вище, в науковій та навчальній літературі цим взаємозв'язком поки що не приділяється належної уваги. Виходячи з викладеного, спробуємо дослідити **явища паніки в їх взаємозв'язку із охороною громадського порядку під час проведення масових заходів**.

Перш за все, з'ясуємо вихідне положення нашого дослідження – поняття паніки та причини її виникнення.

В науковій літературі паніка розуміється як стан сильного сум'яття, розгубленості та жаху, що глибоко охоплює людину або групу людей в разі виникнення справжньої або уявної небезпеки [1, с. 179], або як реакція масового жаху, що виникає раптово як результат справжньої (зазвичай перебільшеної) або уявної небезпеки [5, с. 147–148]. Вона здебільшого виникає у великому скупченні людей [9, с. 24].

Характеризуючи явище паніки та умови її виникнення, деякі автори виділяють такі особливості психічного стану та поведінки людей, як нездатність до раціональних дій [12, с. 15], імпульсивний характер цих дій [11, с. 293], намагання залишити небезпечну зону [9, с. 316], а також негативні наслідки поведінки людей, охоплених жахом (агресивність та некерованість). Найбільш небезпечною ознакою панічного стану є імпульсивність поведінки, коли дії людини визначаються еволюційними інстинктами, пов'язаними із фізичним самозбереженням. Особа, що перебуває в такому стані, ігнорує будь які правові норми, і свою поведінку визначає не свідомістю, а інстинктом.

Паніка, як загальний емоційний стан, зазвичай починається з поведінки однієї чи кількох осіб і закінчується аналогічною поведінкою контактної спільності внаслідок взаємного психічного впливу в умовах масового спілкування [10, с. 107]. Така взаємодія

дістала назву циркулярної реакції, тобто це передача емоційного стану на психофізіологічному рівні контакту між організмами. Цей вплив по-різному проявляється в неоднакових спільностях. Так, згуртований колектив із числа правоохоронців або військових в умовах небезпеки майже не піддається емоції паніки, оскільки внутрішньо до цього готовий, в той же час, випадкова спільність осіб, що є учасниками масового заходу, максимально піддається впливу панічних настроїв. Зазвичай паніка є найбільш небезпечною, коли вона охоплює велику спільність людей, тобто виникає панічний натовп. Під натовпом тут розуміється скупчення людей, що не об'єднані спільними цілями і єдиною організаційно-рольовою структурою, але пов'язані між собою загальним центром уваги й емоційним станом [7, с. 21].

Паніка не виникає на рівному місці, її породжують певні причини та сприятливі умови. Розкриваючи причини та умови виникнення паніки, необхідно з'ясувати зміст цих понять. Під причинами слід розуміти фактори, які безпосередньо викликають панічні реакції. За відсутності, навіть за самих сприятливих умов, реакція паніки не виникне. Причиною паніки можуть бути явища, які створюють реальну або уявну небезпеку для осіб, що перебувають в місці їх дії. До них відносять: пожежі, блискавки, грозу, стихійні лиха, аварії, терористичні акти тощо.

Під умовами виникнення паніки слід розуміти комплекс факторів, які самостійно не викликають таких реакцій, але максимально сприяють їх виникненню. Їх значення полягає в тому, що вони є підсилюючим фактором. За своїм змістом умови поділяються на такі групи:

1. **Соціальні умови** – напруженість (збудженість) у суспільстві, що викликана політичними, економічними чи природними подіями, що відбулися або на які очікують (війна, економічна криза, землетрус, неврожай тощо);

2. **Фізіологічні умови**, пов'язані із самопочуттям осіб, які складають імовірну панічну масу (сильна втома, голод, спрага, тривале безсоння, алкогольне чи наркотичне сп'яніння тощо);

3. **Зовнішні умови**, пов'язані з особливостями рельєфу місцевості або конструкції будівель чи споруд, де проходять масові заходи (крутий схил, вузькі проходи, зачинений запасний вихід, довгі сходи тощо).

4. **Загально психологічні умови** – емоційні стани неочікуваності, подиву, переполоху, що раптово виникають у осіб, викликані дефіцитом інформації про можливу небезпеку та способи запобігання їй.

5. **Соціально-психологічні та ідеологічні умови** – це відсутність у осіб, що зібралися в певному місці, чіткої та визначеної цілі, лідерів, які мають загальну довіру, низький рівень згуртованості.

Дослідники масової паніки одноставно підкреслюють переважне значення саме цієї умови порівняно з іншими. Ми погоджуємося з такою думкою, оскільки так, як саме відсутність згуртованості в поведінці групи призводить до виникнення хаотичності руху у випадку виникнення певної загрози і, як наслідок, тисняви в місці виходу з небезпечної зони.

Таким чином, ми з'ясували обставини, що призводить до виникнення панічних реакцій. Але для того, щоб паніка почала охоплювати маси людей, потрібно, щоб цьому процесу ніхто або ніщо не перешкоджало, оскільки при достатньо активному впливі ззовні панічна реакція може бути погашена, або перетворена на іншу. Це може відбутися завдяки ефекту «зависання», суть якого полягає в тому, що одразу після шокуючого стимулу люди перебувають у стані переосмислення того, що відбулося. При цьому через дефіцитом часу та інформації вони готові слідувати першій реакції. Саме в цей момент особи, що володіють ситуацією, можуть взяти на себе управління натовпом і скерувати його поведінку в необхідному напрямку.

У зв'язку із тим, що під час проведення заходів, що пов'язані з масовим скупченням людей, саме на правоохоронні органи покладається обов'язок перешкоджати та не допускати виникнення надзвичайних подій, вони повинні постійно володіти ситуацією. Неналежне виконання цих обов'язків зазвичай може призвести до вказаних вище подій. Тож, на основі аналізу результатів практичної діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення належного громадського порядку та безпеки під час проведення масових заходів, розглянемо найбільш типові некомпетентні дії цих органів і, перш за все, міліції, в умовах розвитку суспільно небезпечних, масовидних процесів та причини, що їх породжують [6, с. 28–33], [3; 4].

Враховуючи, що некомпетентні дії співробітників органів внутрішніх справ по запобіганню паніці під час масових заходів мають повторювальний характер, їх причини є доцільним розглядати за певною класифікацією з розподілом на групи [2, с. 10–11]. До них відносять:

1. Причини, що породжені низьким рівнем аналітичної діяльності: нерозвиненість науково обґрунтованого прогнозування розвитку політичних, економічних, криміногенних процесів у країні, вичікувальна політика представників органів влади при ускладненні оперативної обстановки.

2. Причини організаційного характеру: прорахунки та недоліки на попередньому етапі діяльності з організації охорони громадського порядку під час проведення громадсько-політичних, спортивних, видовищних та інших масових заходів.

3. **Причини інформаційного характеру:** відсутність достовірної та повної інформації про місце проведення масового заходу, час, кількість учасників, особливості їх складу тощо.

4. **Причини кваліфікаційного характеру:** недостатній обсяг знань про закономірності формування, можливості трансформації, соціально небезпечні ефекти прояву кожного різновиду натовпу; особливості поведінки учасників скупчення; психологічні та тактичні умови ефективності заходів регулюючого впливу на поведінку присутніх у натовпі.

5. **Причини управлінського характеру:** недостатній рівень сформованості у керівників органів внутрішніх справ уміння сприймати та аналізувати ключові характеристики певної ситуації, приймати узгоджені рішення в умовах дефіциту часу, встановлювати психологічний контакт із групами людей, здійснювати адекватну рольову поведінку.

6. **Причини кадрового характеру:** невідповідність індивідуально-психологічних особливостей працівників міліції вимогам ситуації через недосконалий професійний відбір, низьку професійну підготовку. Проаналізувавши найбільш типові некомпетентні або помилкові дії співробітників правоохоронних органів в ситуаціях формування та розвитку суспільно-небезпечних, масовидних процесів, ми вважаємо, що їх головною причиною є недостатній рівень професійної підготовки та відсутність системних знань та умінь. Ми не погоджуємось із думкою І. Ю. Воробійової, про те, що основою помилок є психологічна неготовність правоохоронців до дій за таких умов [2, с. 12]. Якщо керівництво заподіяними силами є вмілим і компетентним, психологічний стан окремого правоохоронця є важливим, але не вирішальним.

Підтвердженням нашої позиції є зміст заходів, що здійснюються правоохоронними органами з метою запобігання виникненню паніки серед учасників масових заходів. Залежно від змісту та часу, вони поділяються на три групи:

1. **Заходи загальної профілактики:**

– забезпечення вчасного отримання достовірної інформації про становище на обслуговуваній території;

– регулярне вивчення громадської думки з актуальних питань;

– постійне співробітництво із засобами масової інформації для надання населенню об'єктивних відомостей про події в регіоні, недопущення розповсюдження пліток;

– забезпечення високого рівня професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах.

2. **Заходи підготовчого характеру:**

– забезпечення взаємодії з організаторами масового заходу з метою завчасного отримання інформації щодо його програми, відповідального вибору місця та часу проведення;

- визначення кількості учасників заходу та маршрутів їх руху, розрахунок сил та засобів, що необхідно залучити;
- з'ясування можливостей обмеження доступу сторонніх осіб до місця проведення заходу;
- підготовка та встановлення засобів спостереження за поведінкою учасників із метою негайного реагування на надзвичайні події;
- планування можливих шляхів та засобів евакуації людей;
- під час проведення заходів у приміщенні або споруді – перевірка основних та запасних виходів.

3. Заходи нейтралізації та припинення:

- усунення причини (джерела небезпеки, об'єкта загальної уваги) формування панічного натовпу і, як наслідок, скупчення чи тисняви;
- забезпечення негайної реакції на конфлікти, що можуть спровокувати масові виступи та зіткнення;
- обмеження кількості учасників масового заходу;
- безпосереднє звернення до присутніх у натовпі;
- структуризація натовпу із розбивкою його на окремі групи, що не контактують;
- використання засобів переорієнтації та розподілу уваги учасників (трансляція гучної музики спеціально підбраного ритму);
- відкрите спостереження та фіксування дій присутніх з метою усунення ефекту анонімності та стадності;
- нейтралізація активності панікуючого «ядра» натовпу шляхом вилучення панікерів;
- демонстрація впевненості та компетентності в разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- безпосередній фізичний та психічний вплив на учасників масового заходу з метою формування напрямків руху людських потоків;
- розсіювання панічного натовпу з метою запобігання тисняв і.

Розкриті заходи застосовують, як правило, при організованій охороні громадського порядку під час масових заходів. В той же час, співробітник міліції може бути присутнім на вказаних заходах як глядач або учасник і, в разі виникнення критичної ситуації, повинен уміти організувати протидію розповсюдженню паніки. Це є неможливим за відсутності знань про закономірності стихійної масовидної поведінки, якими повинен володіти кожен правоохоронець.

Підсумовуючи, дослідження можна стверджувати, що **з метою попередження та припинення паніки під час масових заходів необхідно:**

1. У навчальних закладах системи МВС провести комплексні наукові дослідження на тему «Закономірності стихійної масовидної поведінки та їх вплив на громадський порядок».

2. Розробити та впровадити у навчальний процес навчальних закладів системи МВС спеціальний курс «Стихійна масовидна поведінка та громадський порядок (організаційно-правові та соціально психологічні фактори)».

3. Для керівників міліції громадської безпеки створити курси підвищення кваліфікації за напрямком «Організація охорони громадського порядку під час проведення масових заходів». Проводити систематичні тренінги, на яких розглядати порядок організації охорони громадського порядку під час проведення масових заходів, що вже відбулися, на зразок командно-штабних навчань у збройних силах.

4. При розробці плану організації охорони громадського порядку під час проведення масових заходів обов'язково планувати заходи із попередження паніки серед учасників та глядачів.

5. В плані організації охорони громадського порядку під час проведення масових заходів передбачити обов'язкове створення «антипанічної» команди, яку комплектувати найбільш професійно підготовленими співробітниками.

6. Розробити та прийняти на озброєння МВС спеціальні технічні засоби, призначені для гасіння «панічної» реакції натовпу (водометні машини, мобільні ретранслятори великої потужності, спеціальні хімічні речовини тощо).

Список літератури: 1. Барабанщиков А. В., Глоточкин А. Д., Феденко Н. Ф., Шеляг В. В. Паника и пути ее преодоления // Психология воинского коллектива. М., 1967. 2. Воробйова І. Ю. Психологічне забезпечення діяльності працівників ОВС в умовах вияву соціально небезпечної поведінки натовпу.: Автореф. ... канд. юрид. наук. К., 1999. 3. Доповідна записка щодо групових порушень громадського порядку та масових безпорядків що відбулися на території держави протягом 1991–2001 рр. МВС України. К., 2001. 4. Інтернет ресурси <http://nemiga99.narod.ru> 5. Йолов Г. Критичните ситуации и массовита психика. София, 1973. 6. Майдымов А. Ф., Мелехин А. В. Некоторые проблемы применения сил и средств в экстремальных условиях // Сборник МВД СССР № 2/38 М., 1991. 7. Назаретян А. П. Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. Лекции по социальной и политической психологии. М., 2003. 8. Прангишвили А. С. Исследования по психологии установки. Тбилиси, 1967. 9. Ройтман М. Я. Особенности вынужденного движения людей. В кн.: Пожарная профилактика в строительном деле. М., 1975. 10. Серегин А. В. Внеколективное поведение и общественный порядок (организационно-правовые и социально-психологические факторы). М., 1980. 11. Шерковин Ю. А. Паника как социально-психологический феномен // Основы социальной психологии. М., 1975. 12. Wanner Oskar. Panik iht Wesen und ihre Bekamfung. Ciwilschutz (Schweiz), 1969, 16, № 2. 1969. Вып. 7.

Надійшла до редколегії 17.01.08

Д. О. Гармаш

ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ У СКЛАДІ ПОРУШЕНЬ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З МЕТАЛОБРУХТОМ

Актуальність запропонованої теми дослідження зумовлюється значними надлишками металобрухту в нашій країні та великою